

שיצחק היה צעיר ממנו, ומכאן שעשה תשובה⁽⁸⁰⁾.

ומקשינן: ודילמא דרך חכמתן קא השיב להו? אולי התורה מונה את עשו וישמעאל לפי סדר חכמתן, אך אין הכונה שישמעאל הקדים את יצחק לפניו.

ומשני: אם כן הוא שהתורה מונה לפי סדר החכמה, אלא מעתה כיצד נבאר את הפסוק 'ויקברו אותו [את יצחק אבינו] עשו ויעקב בניו', מאי טעמא לא השיב להו דרך חכמתן? אלא בהכרח שאין התורה מונה לפי חשיבות החכמה, ומכך למדו דמדאקדמיה

בפסוק ליצחק קודם לישמעאל בהכרח דישמעאל אדבורי אדבריה הקדים את יצחק לפניו, ומכך דאדבריה שהקדימו, שמע מינה תשובה עבד בימיו של אברהם.

תנו רבנן שלשה הטעמינן הקדוש ברוך הוא בעולם הזה

מעין העולם הבא, אלו הן אברהם יצחק ויעקב⁽¹⁾.

ומבאר הגמרא: מנין שהטעמינו הקדוש ברוך הוא לאברהם מעין עולם הבא. דכתיב ביה 'וה' ברך את אברהם בכל'. ו'בכל' כולל

בפירוש יפה תואר על המדרש רבה [ס"ב, ה]. ועי' בכל זה בהגהות רבי מתתיהו שטראשון, ובספר פרדס יוסף סוף פרשת חיי שרה.

80. במשך חכמה סוף פרשת חיי שרה, ביאר את דברי הגמרא, דהטעם שיצחק הוקדם לישמעאל בקבורה הוא מפני שהוא בן שרה שהיא הגבירה ואילו ישמעאל הוא בן השפחה. וישמעאל היה מצחק על המשתה שעשה אברהם בהולדת יצחק כי ישמעאל טען ששרה נתעברה מאבימלך ולא מאברהם כמו שפירש הספורנו, ותשובתו של ישמעאל הייתה, שהודה שיצחק הוא בן שרה, והקדימו לפניו.

1. הקשו תוס' מדוע לא החשיבו כאן גם את איוב, שהרי לעיל טו ב דרשו שהטעמינו הקב"ה לאיוב מעין עולם הבא. ותירצו דאיוב טעם את טעמו של עולם הבא רק בדבר אחד, כמו שמבואר שם שמייד עם החרישה צמח הזרע, אבל אברהם יצחק ויעקב נהנו מעין עולם הבא בכל דבר.

ישמעאל והלא מבואר כאן שישמעאל עשה תשובה. אמנם בגליון הש"ס בסנהדרין שם ציין לדברי התוס' ישנים ביומא דף לח א, שמדבריו מבואר שהסוגי' בסנהדרין סוברת שלא עשה ישמעאל תשובה. ונמצא שנחלקו בענין זה אם עשה ישמעאל תשובה.

והנה, במגילה דף יז א נאמר 'למה נמנו שנותיו של ישמעאל כדי ליחס בהן שנותיו של יעקב...', ופירש רש"י, 'למה נמנו שנותיו של ישמעאל, מה לנו למנות שנות הרשעים'. והקשה המהרש"א שם, וכן הקשה הטורי אבן שם, דהלא כאן מבואר שעשה תשובה. 'ואיך הרשיע רש"י את הצדיק שעשה תשובה, ואדרכה אמרינן בכמה מקומות במקום שבעלי תשובה עומדים אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד. ותירץ המהרש"א, דאף שעשה תשובה מכל מקום כיון שהיה רשע מעיקרו אין ראוי למנות שנותיו בתורה. עוד תירצו האחרונים על פי שיטת התוס' ישנים שהובאה לעיל, שנחלקו הסוגיות בענין זה אם עשה ישמעאל תשובה, ויתכן שהסוגיה במגילה סוברת כהסוגיה בסנהדרין שלא עשה ישמעאל תשובה. וכעין זה תירץ

גם טעם עולם הבא.

וכן יצחק הטעימו הקדוש ברוך הוא מעין עולם הבא, דכתיב ביה 'ואוכל מכל'.

וכן יעקב, דכתיב ביה 'וכי יש לי כל'⁽²⁾.

שלשה לא שלט בהן יצר הרע. אלו הן, אברהם יצחק ויעקב⁽³⁾, דהרי כתיב בהו שנתברכו 'בכל מכל כל', כמבואר לעיל, וכיון שנתברכו בכל, למדנו שנתברכו גם בכך שלא שלט בהם יצר הרע⁽⁴⁾.

ויש אומרים, אף דוד המלך לא שלט בו יצר הרע. דכתיב בתהילים [מזמור ק"ט] 'ולבי חלל בקרבי'. יצר הרע מת בקרבי, והרי הוא חלל [מת] בקרבי⁽⁵⁾.

ואידך, מי שסובר שיצר הרע שלט בדוד,

כיצד הוא מפרש את הפסוק 'ולבי חלל בקרבי'?

צעריה הוא דקא מדכר. דוד המלך מתנה את צערו, ואומר, ליבי מת ונעשה כחלל בקרבי, מרוב צרות.

תנו רבנן: ששה לא שלט בהן מלאך המות, אלא מתו מיתת נשיקה על פי השכינה⁽⁶⁾, ואלו הן: אברהם יצחק ויעקב, משה אהרן ומרים.

ומבאר הגמרא: מנין שלא שלט מלאך המוות באברהם יצחק ויעקב?

דכתיב בהו שנתברכו 'בכל מכל כל' כמבואר לעיל, ומפסוק זה אנו למדים ששרתה עליהם כל הברכה וכל הכבוד שיש בעולם. ומכך יש ללמוד שמתו מיתת נשיקה, שהרי משה

נסיון, שהרי על ידי בחירתו זכה למצב זה שכבר לא יהיה לו נסיון.

4. ובמהרש"א פירש, כיון שהטעימן הקדוש ברוך הוא מעין עולם הבא, לכן לא שלט בהם יצר הרע, כי בעולם הבא אין יצר הרע.

5. על פי רש"י. ובירושלמי ברכות פרק ט' הלכה ה' ובסוטה פרק ה' הלכה ה' חילקו בין אברהם לדוד, שעל אף שלשניהם לא היה יצר הרע מכל מקום חלוקים הם, כי אברהם אבינו הפך את יצר הרע ליצר טוב, אבל דוד לא היה יכול לעמוד בו והרגו בלבבו כמו שנאמר 'ולבי חלל בקרבי'.

6. רש"י. ובעץ יוסף על העין יעקב, הביא מספר כד הקמח, דענין מיתת נשיקה היא דביקות החושק בחשוק, ומתוך כך הנפש נפרדת מהעולם הזה בלא להרגיש טעם מיתה, ובלא הכח המשחית שהוא מלאך המוות.

2. ומכאן הנוסח בברכת המזון 'כמו שנתברכו אבותינו אברהם יצחק ויעקב בכל מכל כל, והיינו 'בכל' שנאמר באברהם, 'מכל' שנאמר ביצחק, ו'כל' שנאמר ביעקב.

3. כתבו התוס' [ד"ה שלשה לא שלט] שוודאי אין לומר שלא שלט בהם יצר הרע כלל, דאם כן איך קבלו שכר, הלא כל השכר ניתן עבור ההתגברות על יצר הרע. אלא שבתחילה שלט בהם יצר הרע, וכיון שראה הקדוש ברוך הוא שהיו דוחקין עצמם להתרחק מהעבירה, סייעם וביטל מהם מכאן והילך את יצר הרע. וזהו שאמרו במסכת יומא [לח ב] על הפסוק 'ורגלי חסידי ישמור', כיון שעבר אדם רוב שנותיו ולא חטא, שוב אינו חוטא.

ובספר כוכבי אור ח"ב כתב, כי אף בענינים שכבר אין לאדם נסיון, מחמת שהתגבר בזה על היצר הרע אחר זמן, מכל מקום יש לו שכר על כל מצוה ומצוה שעושה, כאילו היה לו על זה

ואם תשאל, מפני מה לא נאמר בה במרים, שמתה בנשיקה על פי ה' תשובתך: שגנאי הדבר לומר על אשה שמתה בנשיקה על פי ה'.

תנו רבנן: שבעה לא שלט בהן רמה ותולעה לאחר מיתתם, ואלו הן, אברהם יצחק ויעקב, משה אהרן ומרים, ובנימין בן יעקב⁽⁸⁾.

ומבאר הגמרא: מנין שלא שלטה רימה ותולעה באברהם יצחק ויעקב? דכתיב [בהו] שנתברכו בכל מכל כל. ובכלל זה נכללת הברכה שלא תשלוט בהם רימה.

וכן לא שלטה רימה במשה אהרן ומרים, דכתיב [בהו] שמיתתם היתה 'על פי ה', והתבאר לעיל שמתו מיתת נשיקה, ומכאן שלא שלטה בהם רימה, שהרי הרימה מגיעה מהטיפה המרה המטפטפת מסכיניו של מלאך המוות, כמו שמבואר במסכת עבודה זרה [כ] שמאותה טיפה מת האדם ומאותה טיפה הוא גם מסריח, וממנה פניו מוריקות. ואילו הם מתו בנשיקה ולא על ידי מלאך המוות, ומשום כך לא שלטה בהם רימה ותולעה⁽⁹⁾.

ומנין שלא שלטה רימה ותולעה בבנימין בן יעקב? דכתיב 'ולבנימין אמר ידיד ה', ישכון

ואהרן ומרים מתו מיתת נשיקה כמבואר להלן, ואם נאמר שאברהם יצחק ויעקב לא מתו מיתת נשיקה, נמצא שיש כבוד בעולם שלא נתכבדו בו⁽⁷⁾.

ומנין שלא שלט מלאך המוות במשה אהרן ומרים?

דכתיב בהו שמתו 'על פי ה' כמו שנאמר באהרן [במדבר לג לח] ויעל אהרן הכהן אל הר ההר על פי ה' וימת שם, ובמשה נאמר [דברים לג ה] וימת שם משה עבד ה' בארץ מואב על פי ה'.

ומקשינן: והא מרים לא כתיב בה 'על פי ה', ואם כן, מהיכן אתה למד שמתה בנשיקה?

אמר רבי אלעזר: מרים נמי, בנשיקה מתה, דאמרינן למדים בגזירה שוה "שם שם" ממשה.

כי בפטירת משה נאמר וימת שם משה, וכן בפטירת מרים נאמר [במדבר כ א] ו'תמת שם מרים, ומכך למדים, כשם ש'משה מת בנשיקה, כך מרים מתה בנשיקה.

7. על פי רש"י. ובתורה תמימה פירש דהמת על ידי מלאך המוות שולטים בו יסורי מיתה, ואילו המת מיתת נשיקה אין לו יסורי מיתה. המהרש"א פירש באופן אחר, כיון שהתבאר לעיל שהטעימן הקדוש ברוך הוא מעין עולם הבא, לכן לא שלט בהם מלאך המוות, כי על עולם הבא נאמר 'ובלע המוות לנצח'.

8. הקשו התוס', הלא גם בשאר צדיקים לא שולטת בהם רימה, כמבואר במסכת שבת, דמי

7. על פי רש"י. ובתורה תמימה פירש דהמת על ידי מלאך המוות שולטים בו יסורי מיתה, ואילו המת מיתת נשיקה אין לו יסורי מיתה. המהרש"א פירש באופן אחר, כיון שהתבאר לעיל שהטעימן הקדוש ברוך הוא מעין עולם הבא, לכן לא שלט בהם מלאך המוות, כי על עולם הבא נאמר 'ובלע המוות לנצח'.

8. הקשו התוס', הלא גם בשאר צדיקים לא שולטת בהם רימה, כמבואר במסכת שבת, דמי

9. פירשנו על פי הגירסה שלפנינו, וצ"ע, הלא

ובולהו, וכל אותם המנויים לעיל, אין מקור בפסוקים שמתו רק בעטיו של נחש, אלא גמרא, קבלה היא בדינו שלא היה חטא בידם ומתו בעטיו של נחש, לבר מישי אבי דוד, דמפרש ביה [קרא], שמפורש בפסוק שמת רק בעטיו של נחש דכתיב 'ואת עמשא שם אבשלום תחת יואב על הצבא. ועמשא בן איש ושמו יתרא הישראלי אשר בא אל אביגיל בת נחש אחות צרויה אם יואב'.

ופסוק זה צריך ביאור: וכי אביגיל בת נחש היא? והלא בת ישי היא, דכתיב בדברי הימים, שהפסוק מונה את בני ישי, ומוסיף 'ואחיותיהם, צרויה ואביגיל'. הרי שאביגיל הייתה בתו של ישי.

אלא, כוונת הפסוק לומר, שאביגיל הייתה בת של מי שמת בעטיו של נחש. ומכאן, שישי מת בעטיו של נחש.

לבטח עליו'. וכך דורשים את הפסוק: ישכון בנימין לבטח, כאשר הוא סמוך לידידות השכינה (עו).

ויש אומרים, אף דוד לא שלטה בו רימה ותולעה, דכתיב בתהילים [מזמור ט"ז] 'אף בשרי ישכון לבטח'.

ואידך, מי שלא דורש מפסוק זה שלא שלטה רימה ותולעה בדוד, כיצד הוא מפרש את הפסוק?

הוא, רחמי הוא דקא בעי. בפסוק זה ביקש דוד רחמים שלא תשלוט בו רימה ותולעה, אך אין מכאן ראייה שנתקבלה תפלתו.

תנו רבנן: ארבעה אנשים לא היו ראויים כלל למות משום שלא חטאו מימיהם, ומתו רק בעטיו של נחש, מחמת הקללה שקילל הקדוש ברוך הוא זרעו של האדם ששמע לעצת הנחש, ואז נגזרה המיתה על העולם. ואלו הן, בנימין בן יעקב, ועמרם אבי משה, וישי אבי דוד, וכלאב בן דוד.

הדרן עלך השותפים

המהרש"א הבין דלפי גירסת רש"י מה שאמרו 'כדאמרן' הוא גם על בנימין בן יעקב, ואף שעל בנימין בן יעקב לא נאמר על פי ה', מכל מקום כיון שכתוב עליו ידיד ה' ידידות השכינה היתה מצלת עליו מן הרימה'.

10. על פי רש"י, וצ"ע מדוע לא פירש רש"י כפשוטו, דלמדו זאת ממה שכתוב 'ישכון לבטח', וכמו שאמרו להלן על דוד.

טעם זה נכון גם לגבי אברהם יצחק ויעקב שמתו בנשיקה כמו שהתבאר לעיל, ואם כן מדוע הוצרכה הגמרא לפרש טעם אחר באברהם יצחק ויעקב, ובאמת גירסת רש"י וכן הביא המסורת הש"ס, 'אברהם יצחק יעקב משה אהרן ומרים כדאמרן', והיינו מאחר שנתבאר לעיל שלא שלט בהם מלאך המוות, לכן לא שלט בכל אלו רימה ותולעה, שהרי הרימה והתולעה הם תוצאה של הטיפה המטפטפת בסכינו של מלאך המוות.

פרק לא יחפור

מתניתין:

לא יחפור אדם בור ברשותו, (1) סמוך לבורו של חברו הנמצא ברשות חברו.

ולא יחפור שיח, חפירה ארוכה או קצרה [”שיח” הוא כמו בור, אלא ש”בור” הוא עגול, ואילו ”שיח” הוא ארוך וצר], ולא מערה, מרובעת, ומכוסה בקירוי, (2) ולא יעביר סמוך לבורו של חברו את אמת המים, חריץ בקרקע, שדרכה זורמים המים ממקור המים סביב השדה, ומשדה לשדה, ולא יעשה נברכת הכובסין, חפירה מרובעת שעושים בקרקע ומי גשמים מתכנסים בתוכה, ובהם מכבסים הבגדים. (3)

מי שיש לו חצר או שדה סמוך לחצר או לשדה של חברו, אסור לו לחפור בור סמוך למיצר שמפריד בין תחומו לתחום חברו, כי בכך הוא מזיק לבורו של חברו, שחפר בתוך תחומו.

ובגמרא מבואר באיזה אופן הוא האיסור, האם כשבא לחפור אחר שכבר חפר השני, או אף כשלא חפר עדיין, כיון שיש לו אפשרות לחפור, או שהאיסור הוא בבאו שניהם לחפור בבת אחת.

מתשמישו, והניזק לא יצטרך להתבטל! ? ובספר ברכת שמואל [יג] כתב בשם הגר”ח, שכל החיוב של ד’ אבות נזיקין אינו אלא בעושה המזיק מעשה להיכנס בתוך של חברו, או להגיע אליו, מה שאין כן ההרחקות בפרקנו, שנחשב המזיק כמי שעושה בתוך שלו. והרמב”ן בקונטרס דינא דגרמי הקשה, מדוע הנוטע אילן בתוך שלו, בסמוך לבורו של חברו, למה לא הוי כמו שור המזיק? ועיין בתירוץ. והאריך עוד הרמב”ו שם, בשאלה האם חייב לשלם בכל ההרחקות הללו, האם נחשב הדבר כמו מזיק בידים וחייב לשלם, או נחשב שעושה על ידי גרמא ופטור מלשלם. ועיין בברכת שמואל סי’ י”ד שהאריך בביאור דבריו.

2. כדאיתא בב”ב נ ב. עיי”ש.

3. וקרויים הוא אמה, לפי שהן רחבים אמה ברום אמה. לשון הרע”ב בריש מו”ק.

1. הקשה נתיבות המשפט [קנה יח], לגבי כל דיני ההרחקות המבוארים במשנתנו, מדוע לא נאמר שהחיוב להרחיק הוא מדין בור, שהוא אחד מארבעת אבות הנזיקין, כי נזק שכזה הוא כמו ”בור המתגלגל ברוח מצויה”, שהולך ומזיק לאחר שהונח. ותירץ, שכל אבות המזיקין שחייבה תורה על הזיקם, יכול האדם להחזיקם ברשותו, ולשומרם שלא יצאו ויזיקו, ולכן חייבה תורה לשלם על הזיקם כיון שלא שמרם מלהזיק. אך לעומת זאת, לגבי כל ההרחקות מנזק המבוארות בפרקנו, הרי אי אפשר ”לשמור” את ה”מזיק” כדי למנוע את ההזיק, אלא אם כן ימנע האדם מלעשות את השימוש שהוא צריך לו בחצרו שלו, שלא ישתמש בו כלל. ובאופן שכזה לא חייבה תורה תשלום על הזיקן אלא אנו אומרים, אדרבה, הניזק הוא זה שצריך לשמור עצמו מלהנזק כתוצאה מהשימוש שעושה שכנו בחצרו, ועליו להרחיק עצמו ממקום שימוש של חברו. כי למה יצטרך המזיק להתבטל

אלא אם כן:

א. הרחיק את חפירת בורו מכותלו של חברו ג' טפחים.

ומבואר בגמרא, שצריך להרחיק את בורו במרחק של שלשה טפחים מהכותל של בור חברו, ולא רק מחלל הבור עצמו. (4) וכיון שעובי הכותל של בור הוא ג' טפחים, נמצא שצריך להרחיק מחלל הבור של חברו ו' טפחים. דהיינו, את המרחק של ג' טפחים של כותל הבור שלו, ועוד מרחק של ג' טפחים של כותל הבור של חברו.

ב. ופד בסיד, צריך לסייד את כותלי בורו מבפנים, לפי שהסיד עוצר את המים שבבורו שלא יחלחלו בתוך הכתלים אל בורו של חברו. (5)

הטעם להרחקה ולסיוד הבור, הוא מפני "מתונתא", (6) הלחות של מי הבור, המחלחלת וגורמת נזק לכותלי בורו של חברו.

ועתה מתבאר במשנה דין הרחיק דברים

המזיקים לכתלי הבתים, שצריך האדם להרחיקם, בתוך רשותו, מכתלי חברו [והנמצאים ברשות חברו].

ומרחיקים את הנפת, פסולת של זיתים, אחר שנעצרו ונסחטו בבית הבד, וכאשר הפסולת הזאת כנוסה יחד, היא מוציאה חום רב מאד, והחום יכול לפגוע בכתלים הסמוכים אליו.

ומרחיקים את הזבל, ואת המלח, ואת הסיד, ואת הסלעים, אבני אש, שאש יוצאת מהן.

מן הכותל של חברו, ג' טפחים, ופד בסיד.

כאן מדובר בכותל לבנים, הבנוי על הקרקע, ולא בכותל בור שבקרקע. והטעם שצריך להרחיק כל אלו מהכותל של חברו, מפני שהם מוציאים הבל, דהיינו חום, המזיק את הכותל.

מרחיקין את הזרעים, ואת המחרישה, ואת מי רגליים, מן הכותל ג' טפחים.

כל אלו מזיקין לכותל. הזרעים, בכך שהם מתפשטים, והשרשים מרפים את הכותל.

לסוד בסיד.

6. זו היא שיטת התוס', שהצורך להרחיק ג' טפחים הוא משום מתונתא, ואילו הטעם המבואר בגמרא ש"כל מרא ומרא [חפירה] מרפי לארעיה" אינו אלא לומר, שכבר מאותה שעה מתחיל הנזק, וחשיב "גירי דיליה".

והרמב"ן, והריטב"א בשם הרא"ה, והר"ן, כתבו, שיש שתי סיבות להרחיק הנזק, האחד, מצד עצם החפירה, שכל מרא ומרא מרפי לארעא, והשני, מצד מתונתא. וכן מדייק בנימוקי הגרי"ב מרש"י ד"ה אלא אם כן.

4. הרמב"ם כתב שצריך להרחיק "מכותלו של חברו" ולא כתב "כותל בורו". ומפרשים הסמ"ע והתוי"ט, שהוא מפרש את משנתנו, שלא דווקא מכותל בורו צריך להרחיק, אלא שגם מכותל בנין צריך להרחיק ולסוד בסיד. אך הרא"ש והטור סוברים שמכותל בנין אין צורך גם להרחיק וגם לסוד, אלא בהרחקה בלבד סגי. ואילו הש"ך כתב, שהרא"ש והטור אינן חולקים על הרמב"ם.

5. והגמרא לקמן [יט א] מסתפקת האם "וסד בסיד" תנן, דהיינו, שצריך גם להרחיק וגם לסוד, או דילמא "או סד" תנן, דמהני או הרחקה, או

והמחרישה מזיקה כאשר דופקים בה, שהדפיקות מרפות את הכותל. ומי רגליים ממסמסין את הלבנים שבכותל.

ומרחיקין את הריחים מן הכותל, ג' טפחים מן השכב, שהן ד' מן הרכב.

נדנודי הריחים מנידין את הקרקע ומרפין בכך את יסודות הכותל. והריחים בנויים משני חלקים, תחתונה ועליונה. התחתונה רחבה טפח מכל צד יותר מן העליונה, ה"רוכבת" עליה. וצריך להרחיק את התחתונה ג' טפחים מן הכותל, ואז נמצא שמרחיק את העליונה ד' טפחים מן הכותל. והטעם לכך הוא, לפי שהעליונה היא הגורמת לנזק, בכך שמגלגלין אותה, ומעוצמת החבטה היא מנידה את הקרקע שתחת הכותל, ולכן צריך להרחיק את החלק העליון של הריחים ד' טפחים מהכותל.

ואת התנור מרחיקים מן הכותל, ג' מן הכליא, שהן ד' מן השפה, כיון שחום התנור מזיק לכותל.

התנור גם הוא בנוי משני חלקים: חלקו התחתון, נקרא "כליא", והוא משמש כבסיס לחלקו העליון, שהוא עיקר התנור. הבסיס עודף ברוחבו טפח מכל צד מן התנור העליון.

הבסיס עצמו עשוי בשיפוע, רחב מלמטה וצר מלמעלה, כמדת התנור. וצריך להרחיק ד' טפחים מן התנור. ולכן צריך להרחיק ג' מן הכליא, הבסיס, ובכך מרחיקים ד' טפחים

מן השפה, שזהו גוף התנור.

גמרא:

שנינו במשנה: לא יחפור אדם [ברשותו] סמוך לבורו של חבירו, אלא אם כן הרחיק מכותל חבירו.

ותמהה הגמרא: פתח התנא את דבריו בבור, באומרו "לא יחפור אדם [ברשותו] סמוך לבורו של חבירו", ומסיים בכותל, באומרו "אלא אם כן הרחיק מכותל חבירו"!

[ליתני אלא אם כן הרחיק מבורו של חבירו ג' טפחים]⁽⁷⁾

והרי היה צריך התנא לומר "אלא אם כן הרחיק מבורו של חבירו ג' טפחים".

אמר אביי, ואיתימא רב יהודה: מכותל בורו שנינו. מה שאמרה המשנה "אלא אם כן הרחיק מכותל חבירו", אין הכוונה לכותל שבנוי על גבי קרקע. אלא הכוונה היא לכותל בור, דהיינו, לקרקע שסביב לבור, הקרויה "כותל הבור".

וכוונת המשנה לומר, שאם בא לחפור בור סמוך לבורו של חבירו, צריך להרחיק ששה טפחים מחלל בורו של חבירו, שהם שלשה טפחים מ"כותל" הבור [ג' טפחים קרקע שמסביב לבור, קרויין "כותל הבור"]. והיינו, שצריך להרחיק ג' טפחים מ"כותל" הבור.

בד"ה פתח בבור, אבל רש"י לא גרס לה. המהר"ם.

7. המילים שבסוגריים "ליתני אלא אם כן הרחיק מבורו של חבירו ג' טפחים", זו היא גירסת תוס'